

غار باستانی کرفتو

صابر وفایی^۱

موقعیت این اثر باستانی و تاریخی در صخره مرتفعی در حدود ۷۶ کیلومتری شمال غرب شهر دیواندره و با احتساب همین مسافت تقریبی در شرق شهر سقز واقع است. موقعیت محلی غار و صخره‌های مرتفع پیرامون آن در میان روستاهای مسعودآباد (ترکان بلاغ) دیواندره از جنوب روستای میرسعید سقز از غرب روستای علی‌آباد، نخود دره تکاب از شمال و روستای یوزباش کندی از شرق و جنوب شرق محاط گردیده است، دسترسی به این غار از طریق شهر دیواندره و دو راهی تکاب گوربا‌اعلی و از طریق سقز و مسیر اسفالتی صاحب به میرسعید و از طریق تکاب و مسیر جاده خاکی روستای علی‌آباد امکان‌پذیر می‌باشد.

وجه تسمیه و ریشه لغوی اثر

در باب وجه تسمیه و ریشه لغوی واژه کرفتو تاکنون از محققین و پژوهشگرانی که از غار بازدید نموده‌اند و یا در مورد آن مطالعاتی را انجام داده‌اند نظریه مستندی ارائه نگردیده است، اما نقل قولهایی در این زمینه وجود دارد که به ذکر مختصری از آنها بسنده می‌نمایم:

در میان عامه مردم منطقه از این غار با نام قلعه کرفتو (قه‌لای که‌رفتو) یاد می‌شود و نظری اجمالی بر اوضاع و احوال و وضعیت و چگونگی فضاها‌ی موجود در آن گویای این امر است که این مکان، مامنی بوده برای پناه مردم در مواقع تاخت و تاز و تهاجم اقوام و قبایل گوناگون و در این مواقع ساکنین دسته‌جمعی به این غار پناه می‌بردند و این اثر عظیم و برجسته یکی از استحکامات نظامی و استراتژیک منطقه بشمار می‌رفته است.

برخی نیز عنوان می‌نمایند که کرفتو در اصل "گرفتو" بوده و این نسبت در زبان کردی به معنای گرفته شده و فتح شده است، البته در این امر که محل در اثر یک یورش و تهاجم آسیب دیده و پس از یک جنگ خونین فتح گردیده، شکی نیست اما بسیاری بعید می‌دانند که نام محل در اثر این فتح و پیروزی باشد.

آقای احمد شریفی‌فر، محقق‌گرد در باره‌ی این واژه می‌نویسد:

^۱ کارشناس ارشد باستان‌شناسی

در مورد وجه تسمیه کرفتو تاکنون تحقیقاتی انجام نپذیرفته، ولی نگارنده بر این باور است که شاید کرفتو از دو واژه "کرف" و "تو" ترکیب یافته باشد. واژه "کرف یا کرفت" در پهلوی به معنی ثواب است و گویا در اوستا به معنی "ستایش" و واژه "تو" نیز در زبانهای باستانی چون سومری و عیلامی به معنی خورشید و گرما است. در زبان کردی کنونی نیز گرما را "تاو" و خورشید را "هه‌تاو" خوانند. لذا اگر این ترکیب درست باشد، کرفتو باید بمعنی ستایشگاه خورشید باشد و احتمال می‌رود این غار و قلعه یکی از معابد مهرپرستی در کردستان باشد.

بهر جهت واژه و وجه تسمیه کرفتو هر چه باشد این مکان بعنوان یکی از آثار شاخص و حائز اهمیت استان مورد توجه است و تحت شماره ۳۳۰ در فهرست آثار ملی به ثبت رسیده است و در طول سال مورد بازدید بسیاری از علاقمندان داخلی و خارجی قرار می‌گیرد. اینک بصورت مختصر مطالبی در باره وضعیت اثر بیان می‌گردد:

غار کرفتو از نوع غارهای آهکی و طبیعی است و با احتمال بسیار زیاد در دوران سوم زمین‌شناسی شکل گرفته است و مختصر مطالعاتی که در باره وضعیت زمین‌شناسی آن توسط هیات کاوش کرفتو صورت گرفته این امر را ثابت می‌نماید.

در گذشته بر اثر سکونت اقوام گونه‌گون تغییرات دگرگونی‌ها و دخل و تصرفاتی در غار ایجاد شده و فضاهایی بصورت اطاق‌های تودرتو، راهرو و دالان عبوری و بوجود آمده و از این جهت در میان غارهای دست‌کن از شهرت خاصی برخوردار است و این شهرت بی‌دلیل بنوده، زیرا این غار از لحاظ بافت ساختمانی بی‌نظیر است.

ارتفاع دهانه ورودی غار (دهانه ورودی فعلی) از سرتپه در حدوده ۲۰ الی ۲۵ متر بوده که در گذشته راهی نسبتاً سخت و دشوار در کمر کوه و صخره بیرونی، هدایت بازدیدکنندگان به داخل غار را بعهدده داشت، بصورتیکه با قرار دادن تعدادی سنگ‌چین و استفاده از پلکانهای چوبی علاقمندان میتوانستند با دشواری به داخل راه یابند.

در قسمت جلوی غار، چهار طبقه معماری صخره‌ای و دست‌کن ایجاد شده که در هر طبقه علاوه بر ایجاد اطاقهای تودرتو با پنجره‌ها و نورگیرهایی به فضای بیرونی و در گاهی‌های مربوطه، دالانها و راهروهای عبوی بمنظور ارتباط به طبقات، پله‌های تراشیده شده در سنگ و حتی اقدام به ایجاد جای مناسب کلون و جفت و

بست پنجره‌ها و درگاهی‌ها نموده‌اند تا بیش از پیش امنیت هر قسمت را تامین نمایند و این موضوع نشان از نوعی معماری پیشرفته و بکارگیری خاص آن دارد. البته بدلیل و ریزش‌هایی که در اثر گذشت زمان در صخره‌های بیرونی و پیرامون دهانه ورودی در مجموعه معماری صخره‌ای غار ایجاد شده، تعداد اطاقها و راهروهای موجود در کلیه طبقات در حال حاضر مشخص نیست و بنظر می‌رسد مجموعه معماری صخره‌ای و دست‌ساز غار بسیار گسترده‌تر از وضعیت کنونی آن باشد و آثار این تخریبها هنوز هم کاملاً مشخص و واضح است. بررسی دیواره برخی از اطاقهای طبقات غار و راهروهای عبوری آنها نقوشی بصورت استلیزه (خلاصه شده) از جانوران و گیاهان وجود دارد که بعنوان نقوش صخره‌ای می‌تواند بابت تحقیقات و مطالعات فراوانی باشد. زیباترین بخش معماری غار، طبقه سوم آن است که علاوه بر دقت در تراشیدن و کندن اطاقها، فرم خاص سقفها بصورت کمائی و ایجاد درگاهها و پله‌های آستانه آن و پنجره‌ها و نورگیرهای اطاقها از نظر تزئینات بکار رفته و ... از اهمیت خاصی برخوردار است و از نظر تزئینات موجود در پنجره‌ها قابل مقایسه با آثار موجود در معماری نوشیجان تپه همدان از دوران مادهاست. بر روی سردر ورودی یکی از اطاقهای طبقه سوم کتیبه‌ای یونانی وجود دارد که تا حد زیادی صدمه دیده است. در این کتیبه از الهه هراکلس یاد شده و به همین دلیل بسیاری این غار را معبد الهه یونانی نامگذاری کرده‌اند، در این کتیبه آمده است: "این خانه هراکلس است، هرکس در آن وارد شود در امان است." وجود این کتیبه سبب شده تا برخی را عقیده بر این باشد که احتمالاً این غار مدتی به صورت موقت مورد سکونت و استقرار سلوکیان (جانشینان پس از اسکندر مقدونی) قرار گرفته که پس از فتوحات مهرداد دوم اشکانی به سمت غرب ایران حرکت نموده‌اند. همچنین در راهرو ارتباطی طبقه اول به دوم غار یادگاری از خانیکف مستشرق روسی بر دیواره راهرو کنده شده که حکایت از بازدید ایشان در سال ۱۹۱۷ م دارد.

ستون فقرات اصلی غار قریب به ۷۵۰ متر طول دارد که در این مسیر پریچ و خم، دهانه‌ها و دالانهای گوناگونی منشعب می‌گردد و به همین جهت تاکنون کسی راقادر به شناسایی تمامی این مسیرها و تهیه نقشه کامل از آن نبوده است. مسیر طبیعی غار در طول خویش دارای تفاوت‌های بسیاری است، بطوری که در برخی بخشها علاوه بر وسعت خاص دالانها و تالارهای طبیعی و ارتفاع زیاد سقف آنها، قسمتهایی وجود دارد که بایستی به حالت سینه‌خیز و به دشواری از آنها عبور نمود.

همین وضعیت خاص باعث شده تا افسانه‌ها و داستانهای بسیاری در میان اهالی منطقه وجود داشته باشد و بسیاری از طلسم غار و نحوه ایجاد آن سخن به میان آورند، حتی این امر در نوشته‌های مؤلفین محلی استان تاثیر گذارده و به ذکر چنین مطالبی پرداخته‌اند.

غار کرفتو از گذشته‌های دور مورد توجه محققین، اندیشمندان و پژوهشگران داخلی و خارجی قرار گرفته و علاوه بر ذکر مواردی که قبلاً بیان گردید در نوشته آقای فون گال تحت عنوان "فضاهای نیایشی در صخره‌های کرفتو نزدیک تکاب (آذربایجان غربی)" از تحقیقات و بررسی‌های چندی از محققین همانند: کریپوتر (سال ۱۸۱۸ م)، راولینسون (سال ۱۸۳۸ م)، اشتاین (سال ۱۹۶۳ م)، پروفیسور ناومان المانی (سال ۱۹۷۵ م) و ... ذکر شده است و هریک از محققین و نویسندگان براساس مطالعات خوشی و مشاهدات انجام گرفته به توصیف و تشریح وضعیت غار، تهیه نقشه و مشخصات آن و کاربرد و عملکرد آن پرداخته‌اند که گهگاه نظرات، تفاوت‌های بسیاری با هم دارد.

پس از سال‌های متمادی تلاش‌های فراوانی از سوی مقامات و مسئولین محلی بویژه میراث فرهنگی استان به عمل آمد تا این اثر برجسته تحت اجرای برنامه ساماندهی و ایجاد خدمات و تسهیلات رفاهی به منظور جذب گردشگران قرار گیرد و به همین جهت علاوه بر بررسی‌های میدانی که با مشارکت میراث فرهنگی استان و گروه غارنوردی میثم کرمانشاه در سال ۱۳۷۰ ش انجام گرفت، در سال ۱۳۷۶ تحت سرپرستی دکتر سید محمود میراسکندری برنامه گمانه‌زنی غار انجام گرفت و به دنبال تصویب طرح ساماندهی غار در سال ۱۳۷۷ و انجام برخی اقدامات اولیه در سالهای ۱۳۷۹، ۱۳۸۰ و ۱۳۸۲ ش سرفصل برنامه کاوش و حفاری در قالب هیاتی مرکب از باستانشناسان تحت سرپرستی آقای حسن رضوانی انجام گرفت که علاوه بر انجام برنامه‌های تحقیقاتی در خصوص غار کرفتو به انجام پژوهشهایی در غار "کانی میکائیل" واقع در بخش شمالی غار کرفتو، قبرستان و محدوده کول تاریکه روستای یوزباش کندی و ... منجر گردید و نتایج حاصل بسیار چشمگیر و حائز اهمیت می‌باشد. عمده‌ترین اقدامات از سال ۷۸ تاکنون که توسط اداره کل میراث فرهنگی و گردشگری استان گوردستان در این اثر باستانی انجام گرفته، می‌توان به موارد ذیل به عنوان نمونه اشاره کرد:

۱- اجرای برنامه کاوش و حفاری در غار طی سه فصل و انجام عملیات خاکبرداری و تخلیه خاکهای موجود بویژه در بخشهای جلویی غار.

۲- انجام عملیات برق‌رسانی و نورپردازی محدوده داخلی غار تا بخش انتهایی ستون فقرات اصلی در جوانب گوناگون و محدوده بیرونی آن.

۳- ایجاد و احداث پله‌ها و پاگردسنگی در محدوده بیرونی غار و نصب پله فلزی در بخش بیرونی دهانه آن جهت تردد سهل و آسان گردشگران.

۴- ایجاد سکوهای سنگی به منظور استفاده در اقامت موقت روزانه بازدیدکنندگان

۵- انجام عملیات خاکبرداری و ایجاد پارکینگ و سایط نقلیه.

۶- جمع‌آوری، هدایت و کنترل آبهای چشمه بیرونی غار و احداث تاسیسات تصفیه آب به منظور تامین آب شرب بازدیدکنندگان.

۷- احداث اتاقک نگهبانی و بلیط فروشی، پایگاه عملیات و سرویسهای بهداشتی.

۸- نصب پله‌ها و معجزهای چوبی در بخش‌های داخلی غار به منظور تامین امنیت گردشگران در هنگام بازدید از فضاهای داخلی و ...

با توجه به اقدامات و برنامه‌های انجام گرفته تا کنون، بایستی یادآوری نماید که در طی برنامه‌های کاوش و اجرای امور مطالعاتی، تحقیقاتی نتایجی در خصوص وجود آثاری از دوران پیش از تاریخ، دوران تاریخی و دوران اسلامی در غار کرفتو بدست آمده و هم‌اکنون نیز ارائه این گونه برنامه‌ها در دست اقدام و اجرا می‌باشد و می‌توان به عنوان ختم سخن بیان نمود که این اثر عظیم می‌تواند از لحاظ موضوعات پژوهشی و تحقیقی مورد تفحص، تعمق و تفکر بسیاری از اندیشمندان رشته‌ها و شاخه‌های گوناگون علمی قرار گیرد که امید است در آینده‌ای نه‌چندان دور شاهد تحقق این ادعا باشیم.